

УДК: 349.6

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3420-0353>

e-mail: m.v.trotska@ nlu.edu.ua

Maryna V. Trotska,
Assistant Professor at the Department
Constitutional, Administrative, Environmental and
Labour Law
(Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi
National Law University)

Троцька Марина Василівна,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та
трудового права
(Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАГАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ

SEPARATE ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION TOWARD THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO GENERAL WATER USE

Анотація. Право загального водокористування має важливе значення при задоволенні громадянами своїх потреб в процесі реалізації життєдіяльності. Здійснюючи таку можливість, відбувається втручання в навколишнє природне середовище, що повинно супроводжуватись найменшим впливом на нього.

У зв'язку з цим, актуальним було і залишається питання, що стосується права загального водокористування, а саме, його реалізації, яка відбувається на підставі чинного законодавства за існування певних обставин. Право загального водокористування здійснюється за наявності таких умов: 1) використання водного об'єкта для задоволення певних потреб; 2) безкоштовно, без його закріплення за окремими особами і без надання відповідних дозволів; 3) з мінімальним впливом; 4) при відсутності обмежень, які б не дозволили реалізувати таку можливість у разі їх існування.

Право загального водокористування, має похідний характер від права загального природокористування та є більш конкретизованим. Його специфіка проявляється, наприклад, через потреби, які можна задовольнити при його здійсненні.

Поряд з іншим, під час проведеного аналізу, звертається увага на обмеження, які повинні бути відсутні при виявленні бажання реалізувати право загального водокористування, за винятком тих, які передбачені законодавством України. Не допускається як безпосереднє обмеження права загального водокористування, яке має місце саме при обмеженні купання, любительського і спортивного рибальства та ін. при наявності доступу до водного об'єкта, так і опосередковане обмеження цього права, саме коли відсутній сам доступ до узбережжя водних об'єктів, наприклад, при встановленні огорож або інших конструкцій та в інших випадках, коли немає можливості навіть дістатися до них.

Дослідження окресленої проблематики вказує на необхідність більш чіткого визначення законодавчих положень, що стосуються права загального водокористування, що є необхідним для кожного із суб'єктів, які приймають участь як в його реалізації, так і його охороні.

Ключові слова: екологічні права громадян, право загального природокористування, право водокористування, право загального водокористування, використання водного об'єкта, обмеження загального водокористування.

Summary. The right to general water use is important for citizens to satisfy their needs while doing daily living activities. Having this possibility means interfering with the surrounding natural environment and this should be done with the least impact on it.

In this regard, the issue related to the right of general water use, namely, its implementation, taking place on the basis of current legislation under certain circumstances, has always been and still remains relevant. The right to general water

use is exercised under the following conditions: 1) use of a water object to meet certain needs; 2) free of charge, without attaching it to individual persons and without granting certain permissions; 3) with minimal impact; 4) without restrictions that would not allow realizing such an opportunity.

The right to general water use is derived from the right to general nature use and is more specific. Its specificity is evident, for example, through the needs that can potentially be satisfied during its implementation.

Along with other things, while conducting the analysis, attention is drawn to the restrictions that should be absent in order to realize the right to general water use, except those provided for by the legislation of Ukraine. It is not allowed to use the direct restriction of the right to general water use, relating to bathing, recreational and sports fishing, etc. having access to a water body, as well as the indirect restriction of this right, for example when there is no access to the coast of water bodies in the form of installed fences or other structures and in other cases when there is no possibility to even get to such water bodies.

The study of the outlined problems indicates the need for a clearer definition of the legal provisions relating to the right to general water use, which is necessary for each of the subjects that take part in both its implementation and protection.

Keywords: environmental rights of citizens, the right to general nature use, the right to water use, the right to general water use, use of a water object, restrictions on general water use.

Постановка проблеми. Екологічні права мають важливе значення в процесі реалізації громадянами своєї життєдіяльності, що пов'язана зі здійсненням можливостей для досягнення поставленої мети. Знаючи такі можливості та розуміючи їх, можна досягнути найбільш бажаного результату при їх реалізації.

Перелік екологічних прав закріплено в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1]. Серед передбачених у цьому

переліку прав визначено право на здійснення загального використання природних ресурсів (п. г) ч. 1).

Право загального природокористування є особливою правовою конструкцією з тільки їй властивим змістом, в основі якої лежить нерозривний природний зв'язок людини і природи [2, с. 79].

За ч. 2 ст. 38 цього Закону: законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

Відповідно, зазначена норма знаходить своє відображення у положеннях поресурсного законодавства, які, в свою чергу, мають свою специфіку в залежності від того про який природний об'єкт йдеться. Зокрема, наприклад, у Водному кодексі України передбачається право загального водокористування (ст. 47 Водного кодексу України), окремі аспекти правового регулювання реалізації якого, і досліджуються у цій статті.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Вивченням проблематики, що стосується права загального водокористування займалися різні науковці, а саме, Г.В. Анісімова [3], В.О. Джуган [4], Н.Р. Кобецька [5], А.К. Соколова [6], М.К. Черкашина [7] та інші, які розкривали ті чи інші його аспекти. Під час дослідження хотілося б звернути увагу саме на те за яких умов воно здійснюється належним чином, так як це питання було і залишається актуальним [6, с. 9] у спектрі положень розд. І «Існуючі проблеми та сучасний стан довкілля в Україні» Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [8] щодо переважно нераціонального здійснення в країні водокористування.

Мета. Опрацювання нормативно-правового підґрунтя, наукових позицій та судової практики при дослідженні умов реалізації права загального водокористування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 47 Водного кодексу України [9]: загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на прогулянкових суднах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів. Не дивлячись на те, що деякі нормативні акти водного законодавства, на перший погляд, спрямовані на захист публічних екологічних інтересів, проте опосередковано сприяють і здійсненню права загального водокористування [10].

Право загального водокористування йде в унісон із правом визначеним положеннями Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Загальне водокористування здійснюється для задоволення відповідних потреб при дотриманні визначених вимог із досягненням необхідних цілей. Наприклад, у ч. 1 ст. 64 Водного кодексу України передбачається, що користування водами в оздоровчих, рекреаційних та спортивних цілях здійснюється в порядку загального водокористування.

На загальнотеоретичному науковому рівні визначають ознаки права загального водокористування [11], особливості загального водокористування [4, с. 11].

Відповідно при аналізі вказаних вище положень можемо зазначити, що при реалізації права загального водокористування відбувається, по-перше, використання водного об'єкта для задоволення певних потреб, по-друге, безкоштовно, без його закріплення за окремими особами і без надання відповідних дозволів, по-третє, з мінімальним впливом на нього, по-четверте,

при відсутності обмежень, які б не дозволили реалізувати таку можливість у разі їх існування.

Відповідно, в першу чергу, при здійсненні права загального водокористування необхідно звертати увагу на потреби для задоволення яких і використовуються водні об'єкти. Виходячи із словникового джерела [12], потреба – це те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити. Тобто, це те, що виступає певною рушійною силою у необхідності, щось вчиняти чи утримуватися від чогось для отримання бажаного результату, що обумовлено певними обставинами.

Відповідно серед потреб, за посиланням на ч. 1 ст. 47 Водного кодексу України, зазначаються купання, плавання на прогулянкових суднах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць. Окрім того, в положеннях Водного кодексу України передбачається використання води для питних і господарсько-побутових потреб населення в порядку нецентралізованого водопостачання відповідними суб'єктами при здійсненні її забору безпосередньо з поверхневих або підземних водних об'єктів у порядку загального водокористування (ч. 1 ст. 60), а також для потреб сільського і лісового господарства (ч. 1 ст. 65). При захисті права загального водокористування в суді також фокусується увага й на потребах, які є необхідними при його здійсненні, наприклад, позивачі зверталися до суду у зв'язку з неможливістю реалізувати любительське рибальство [13-14], купання, напування худоби [15].

Якщо в ч. 2 ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» потреби формулюються через більш загальні категорії, то у Водному кодексі України поряд із загальними формулюваннями, йде більша їх конкретизація. Про що також зазначається на загальнотеоретичному науковому рівні [3, с. 9]. Вивчаючи вказані поняття можна прийти до висновку, що, якщо одні зазначаються у нормах чинного законодавства, наприклад, такі як

любительське рибальство (ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [16]), спортивне рибальство (ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»), то інші взагалі не вказуються на законодавчому рівні, в зв'язку з чим можуть виникати труднощі при їх визначенні.

По-друге, право загального водокористування здійснюється безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами і без надання відповідних дозволів. Зокрема, воно не пов'язано з визначенням суб'єктів, через необхідність їх щось сплачувати та отримувати дозволи.

Стосовно безоплатності, то вона передбачається не лише при здійсненні права загального водокористування, а й при безперешкодному доступі у межах пляжної зони, які в населених пунктах уповноваженими на те органами виділяються та облаштовуються, а також до берегів річок, водойм та островів для загального водокористування, крім земель охоронних зон, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон та зон особливого режиму використання земель, а також земельних ділянок, на яких розташовані відповідні споруди та об'єкти (ст. 88 Водного кодексу України). В окремих судових рішеннях на це звертається увага при обґрунтуванні вимог, щодо визнання незаконною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії чи про усунення перешкод у загальному водокористуванні з боку позивача [17-18].

По-третє, право загального водокористування повинно здійснюватися з найменшим впливом на водний об'єкт і хоча безпосередньо така вимога не закріплена у ст. 47 Водного кодексу України таке розуміння виникає при її аналізі. Реалізація цього права пов'язана з мінімально можливим впливом на водний об'єкт, зокрема, та втручання в більш загальні природні процеси, які відбуваються, в тому числі, із залученням таких об'єктів. На противагу господарській діяльності, яка як зазначається на загальнотеоретичному науковому рівні, реалізується через механізми природокористування, спричиняє

негативні наслідки для природних екосистем, веде до їх виснаження, зменшення запасів природних ресурсів, забруднення тощо [5, с. 18]. Окрім того, одним із принципів охорони навколишнього природного середовища поряд з іншим визначено вирішення питань ... використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку (п. ї) ч. 1 ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Поряд із зазначеним вище окремої уваги заслуговують законодавчі положення в яких вказується про відсутність обмежень, які б не дозволили реалізувати право загального водокористування у разі їх існування, крім випадків передбачених законом.

Зокрема, з одного боку, право загального водокористування може бути обмежено у порядку, визначеному статтею 47 Водного кодексу України (ч. 5 ст. 45 Водного кодексу України). З метою охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав уповноважені органи за визначеної процедури встановлюють місця, де забороняється купання, плавання на човнах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, а також за певних підстав визначають інші умови, що обмежують загальне водокористування на водних об'єктах, розташованих на їх території (ч. 2 ст. 47 Водного кодексу України). Окрім цього у ч. 1 ст. 45 ВК України зазначається, що у разі маловоддя, загрози виникнення епідемій та епізоотій, а також в інших передбачених законодавством випадках права водокористувачів можуть бути обмежені або змінені умови водокористування з метою забезпечення охорони здоров'я людей та в інших державних інтересах. Наприклад, у п. 5 розд. II «Вимоги безпеки до пляжів, місць масового відпочинку людей на водних об'єктах» Правил охорони життя людей на водних об'єктах України [19] передбачається, що обмеження, припинення або заборона використання водних об'єктів для купання, масового відпочинку людей, плавання на маломірних/малих суднах, заняття відповідними

видами спорту та туризму або інших рекреаційних цілей встановлюються відповідно до вимог Водного кодексу України та цих Правил з обов'язковим оповіщенням людей через засоби масової інформації, шляхом встановлення спеціальних інформаційних знаків та іншими способами. Як визначається на загальнотеоретичному науковому рівні інститут обмежень є проявом узгодження державного регулювання водних правовідносин та самостійності здійснення своїх прав водокористувачами [4, с. 10].

З іншого боку, забороняється обмеження загального водокористування, у тому числі обмеження купання та плавання на прогулянкових суднах, любительського і спортивного рибальства, причалювання до берега у світлу пору доби у зв'язку з перебуванням земельних ділянок прибережних захисних смуг (пляжної зони) у користуванні юридичних або фізичних осіб, крім випадків, передбачених законом (ч. 2 ст. 47 ВК України).

У свою чергу, щодо судової практики, то наприклад, у одному із судових рішень [15], при дослідженні аргументів з боку позивача та відповідача, суд визнав позицію позивача більш аргументованою, звернувши увагу на те, що відповідач не надав будь-яких доказів того, що були встановлені умови та обмеження загального водокористування, погоджені з відповідним уповноваженим на те органом, і ці умови та обмеження були доведені до відома населення. Будь-які оголошення, повідомлення щодо обмеження орендарем загального водокористування були відсутні, як і виділені та облаштовані місця для купання, напування тварин, любительської та спортивної риболовлі. За таких обставин за ст. 47 ВК України загальне водокористування визнається дозволеним без обмежень. Окрім того, факти обмеження загального водокористування з боку відповідача підтверджувалися й іншими доказами.

Тобто, на рівні чинного законодавства забороняється обмеження загального водокористування, окрім випадків, які пов'язані з виникненням підстав за яких уповноважені органи в межах визначеного порядку можуть його обмежити з метою запобігання створення ситуацій при яких може бути завдана

шкода життю та здоров'ю громадян, природним об'єктам. Наприклад, правила та обмеження щодо загального водокористування [20-21].

Окрім того, обмеження доступу громадян у будь-який спосіб (у тому числі шляхом влаштування огорож або інших конструкцій) до узбережжя водних об'єктів на земельних ділянках прибережних захисних смуг, що перебувають у користуванні громадян або юридичних осіб, а також справляння за нього плати є підставою для припинення права користування земельними ділянками прибережних захисних смуг за рішенням суду (абз. 2 ч. 4 ст. 60 Земельного кодексу України [22]; ст. 88 Водного кодексу України).

Відповідно, з урахуванням зазначеного вище, не допускається як безпосереднє обмеження права загального водокористування, яке має місце саме при обмеженні купання, любительського і спортивного рибальства та ін. при наявності доступу до водних об'єктів, так і опосередковане обмеження цього права, саме коли відсутній сам доступ до узбережжя водних об'єктів, наприклад, при встановленні огорож або інших конструкцій та в інших випадках, коли немає можливості навіть дістатися до них, крім випадків передбачених законом.

Висновки та пропозиції. Тобто, право загального водокористування здійснюється за наявності таких умов: 1) використання водного об'єкта для задоволення певних потреб; 2) безкоштовно, без його закріплення за окремими особами і без надання відповідних дозволів; 3) з мінімальним впливом; 4) при відсутності обмежень, які б не дозволили реалізувати таку можливість у разі їх існування. Окремі з них зазначені у положеннях Водного кодексу України, а інші було б доречно передбачити шляхом внесення змін до вказаного кодексу.

Аналіз нормативно-правового підґрунтя та наукового доробку в межах визначеної проблематики, вказує на необхідність більш чіткого визначення термінів, які її стосуються на рівні чинного законодавства, що є вкрай необхідним для розуміння його сутності як в теперішньому, так і при проведенні наукових досліджень у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Шеховцов В.В. Доктринально-правове та практичне осмислення проблем реалізації права загального використання об'єктів тваринного світу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. Вип. 2. С. 78-84. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/2/15.pdf>. (дата звернення: 01.07.2022).
3. Анісімова Г.В. Законодавчі проблеми забезпечення права загального природокористування. *Теорія і практика правознавства*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_13. (дата звернення: 01.07.2022).
4. Джуган В. О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 19 с.
5. Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.
6. Соколова А.К. Проблеми законодавчого забезпечення права водокористування. *Теорія і практика правознавства*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_29. (дата звернення: 01.07.2022).
7. Черкашина М.К. Проблеми правового регулювання використання водних джерел в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_13. (дата звернення: 01.07.2022).
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
9. Водний кодекс України від 06 червня 1995 р. № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
10. Черкашина М.К. Юридичні гарантії права природокористування: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків. 2008. 20с.

11. Платонова Є.О. Загальне водокористування та межі його правового регулювання. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10849/PLATONOVA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення: 01.07.2022).

12. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/potreba>. (дата звернення: 01.07.2022).

13. Рішення Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 04.02.2020 р. у справі № 133/2348/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87529538>. (дата звернення: 01.07.2022).

14. Рішення Сквирського районного суду Київської області від 04.04.2019 р. № 376/1395/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81930443>. (дата звернення: 01.07.2022).

15. Рішення Балтського районного суду Одеської області від 09.02.2021р. у справі № 493/2120/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94976871>. (дата звернення: 01.07.2022).

16. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08 липня 2011 р. № 3677-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.

17. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 19.02.2021 р. у справі № 160/5771/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95271667>. (дата звернення: 01.07.2022).

18. Рішення Берегівського районного суду Закарпатської області від 14.05.2020р. у справі № 297/807/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89439103>. (дата звернення: 01.07.2022).

19. Про затвердження Правил охорони життя людей на водних об'єктах України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 квітня 2017 р. № 301. *Офіційний вісник України*. 2017. № 42. Ст. 1312.

20. Правила та обмеження щодо загального водокористування на ставку № 36. Іванівської. URL: <https://mk-vodres.davr.gov.ua/node/1172>. (дата звернення: 01.07.2022).

21. Про затвердження Правил загального водокористування на території Косівської міської ради: рішення Косівської міської ради Косівського району Івано-Франківської області від 10 вересня 2021 року № 1323-13\2021 URL: <https://kosivmr.if.ua/4759/>. (дата звернення: 01.07.2022).

22. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.